

भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणे
अंतर्गत असलेल्या प्रयोगशाळेत पाण्याचे
खाजगी नमुने तपासणीसाठी
आकारावयाच्या शुल्कात सुधारणा करणे
तसेच प्रयोगशाळेत प्राप्त खाजगी नमुने
FTK द्वारे प्राथमिक तपासणीसाठी धोरण
निश्चित करणेबाबत.....

महाराष्ट्र शासन

पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग

शासन निर्णय क्रमांक: डब्ल्युक्युएम-२०१९/प्र.क्र.४९/पापु-१२

गोकुळदास तेजपाल रुग्णालय इमारत संकुल, ७ वा मजला, लोकमान्य टिळक मार्ग, मुंबई-४००००९
तारीख: १२/०२/२०२१

वाचा :

- १) पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग शासन निर्णय क्रमांक: डब्ल्युक्युएम-२०१८/प्र.क्र.१६/पापु- १२, दिनांक २८ मार्च, २०१८.
- २) केंद्र शासनाच्या जल जीवन मिशन कार्यक्रम मार्गदर्शक सुचना (डिसेंबर - २०१९)
- ३) संचालक, (पाणी गुणवत्ता), पेयजल व स्वच्छता विभाग, जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार, यांचे पत्र क्र. WQ-११०३४/२/२०२०-WQ-DDWS, दि. १४ फेब्रुवारी, २०२०.
- ४) संचालक, (पाणी गुणवत्ता) पेयजल व स्वच्छता विभाग, जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार, यांचे पत्र क्र. WQ -११०२१/१/२०२०-WQ-DDWS, दि. १ ऑक्टोबर, २०२०.
- ५) संचालक, पाणी गुणवत्ता पेयजल व स्वच्छता विभाग, जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार, यांचे पत्र क्र. WQ-११०२१/१/२०२०-WQ-Part (१) / २२०, दि. १९ नोव्हेंबर, २०२०.
- ६) संचालक, पाणी गुणवत्ता पेयजल व स्वच्छता विभाग, जलशक्ती मंत्रालय, भारत सरकार, यांचे पत्र क्र. WQ-११०२१/१/२०२०-WQ-Part (१) / २४३, दि. २७ नोव्हेंबर, २०२०.

प्रस्तावना :

केंद्र सरकारच्या जल जीवन मिशन या महत्वाकांक्षी प्रकल्पांतर्गत पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमांमध्ये ग्रामीण भागातील जनतेला विहित निकषानुसार शुध्द व सुरक्षित पिण्याचे पाणी उपलब्ध करून देणे हे शासनाचे प्रमुख उद्दिष्ट आहे. यासाठी राज्यातील सर्व सार्वजनिक पिण्याच्या पाण्याच्या स्रोतांची तपासणी व सर्वेक्षण करणे, यामध्ये प्रामुख्याने प्रयोगशाळा स्थापना करणे, प्रयोगशाळा बळकटीकरण करणे, प्रयोगशाळा राष्ट्रीय अधिस्वीकृतीकरण (NABL Accreditation) करणे, पाणी गुणवत्ता विषयक कामामध्ये (प्रामुख्याने पाणी गुणवत्ता सर्वेक्षण) महिलांचा सहभाग वाढविणे, सार्वजनिक स्रोतांचे स्वच्छता सर्वेक्षण करणे या बाबींचा समावेश आहे.

राज्यातील ग्रामीण जनतेला पुरविण्यात येणा-या पाण्याच्या दर्जाबाबत विश्वास वृद्धिंगत करण्यासाठी व जनजागृतीसाठी सार्वजनिक पाणी तपासणी मोहिमा व्यतिरिक्त खाजगी नमुने तपासण्यासाठी प्रोत्साहन देण्यासाठी माफक दरात पाणी तपासणीची सुविधा उपलब्ध करून देणे आवश्यक आहे. पाण्याचे खाजगी नमुने प्रयोगशाळेमध्ये तपासण्याकरिता शासन निर्णय दिनांक २८ मार्च, २०१८ अन्वये तपासणीचे दर निर्धारित केले आहेत. जल जीवन मिशनच्या मार्गदर्शक सूचनांनुसार खाजगी व्यक्ती/ संस्था यांच्याकडून प्राप्त नमुन्यांच्या तपासणी दरामध्ये देशात समानता आणण्यासाठी उपरोक्त संदर्भ क्रमांक (०५) दिनांक १९.११.२०२० अन्वये दर निश्चिती करण्यात आली आहे. त्या अनुषंगाने भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणे अंतर्गत असलेल्या प्रयोगशाळेत खाजगी पाण्याचे नमुने तपासणीसाठी आकारावयाच्या शुल्कात सुधारणा करणे तसेच प्रयोगशाळेत प्राप्त खाजगी नमुने FTK द्वारे प्राथमिक तपासणीसाठी धोरण निश्चित करण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

शासन निर्णय:

खाजगी पाणी नमुने तपासणीसाठी आकारावयाच्या शुल्काबाबतचा शासन निर्णय दिनांक २८ मार्च, २०१८ अधिक्रमित करण्यात येत आहे.

१) प्रयोगशाळेत खाजगी पाणी नमुने तपासण्यासाठी शुल्क व विहित घटक:

केंद्र शासनाच्या दि. १९ नोव्हेंबर, २०२० रोजीच्या पत्रातील सूचनांनुसार तपासणीसाठी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या अधिपत्याखालील प्रयोगशाळेत खाजगी पाणी नमुने तपासण्यासाठी आकारावयाचे शुल्कात सुधारणा करण्यात येत असून सुधारित दर सोबत जोडलेल्या परिशिष्ट अ नुसार निर्धारित करण्यात येत आहेत.

२) एफ.टी.के. द्वारे खाजगी पाणी नमुने तपासण्यासाठीचे शुल्क व विहित घटक:

राज्यातील ग्रामीण जनतेला खाजगी नमुने फिल्ड टेस्ट किट्सच्या मदतीने तपासणी करून देण्यासाठी रासायनिक व जैविक घटकांसाठी प्रत्येकी रु.५/- इतक्या माफक दरात राज्यातील सर्व विभागीय, जिल्हा व उप विभागीय प्रयोगशाळांमध्ये सुविधा उपलब्ध करून देण्यात येत आहे.

रासायनिक फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे तपासण्यात येणारे घटक:

अ.क्र.	Parameter	घटक	शुल्क
१.	pH	सामू	रुपये ५/-
२.	Conductivity/ Total Dissolved Solids (TDS)	कंडक्टिव्हिटी/ एकूण विरघळलेले क्षार	
३.	Fluoride(F)	फ्लोराईड	
४.	Nitrate (NO ₃)	नायट्रेट	
५.	Iron (Fe)	लोह	

जैविक फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे तपासण्यात येणारे घटक :

अ.क्र.	Parameter	घटक	शुल्क
१.	Bacteriological Fit/ Unfit for consumption	जैविक (जीवाणू) दृष्ट्या पाणी पिण्यास योग्य/ अयोग्य	रूपये ५/-

एफ.टी.के द्वारे तपासणीसाठीचे सदरील दर शासकीय / सहकारी/ खाजगी संस्था/ शैक्षणिक संस्था/ शाळा/ महाविद्यालये, संशोधन विद्यार्थी व ग्रामीण भागातील व्यक्ती यांच्याकरिता लागू राहतील.

३) प्रयोगशाळेसाठी आवश्यक फिल्ड टेस्ट किट्स साहित्य व खरेदी:

राज्यातील जनतेला खाजगी नमुने फिल्ड टेस्ट किट्सच्या मदतीने तपासणी करून देण्यासाठी प्रत्येक प्रयोगशाळेसाठी एक वर्ष कालावधी विचारात घेता (प्रत्येक महिन्याला २५ खाजगी पाणी नमुने) या प्रमाणे ३०० नग जैविक व ०४ नग (०१ फिल्ड टेस्ट किट्सची क्षमता १०० चाचण्या विचारात घेता) रासायनिक फिल्ड टेस्ट किट्स आवश्यक आहेत. त्याप्रमाणे प्रत्येक प्रयोगशाळेला फिल्ड टेस्ट किट्सचे वितरण करून देण्याची जबाबदारी संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांची राहिल.

भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेच्या अधिनस्त प्रयोगशाळांनी प्राप्त फिल्ड टेस्ट किट्सची नोंद नोंदवहीत घेण्यात यावी. आवश्यकतेनुसार फिल्ड टेस्ट किट्सचा वापर करून त्याचा मासिक अहवाल विहित नमुन्यात वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्या स्वाक्षरीने उपसंचालक व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद यांच्याकडे व उपसंचालक यांनी विभागाचा एकत्रित मासिक अहवाल संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे यांना सादर करण्यात यावा.

४) खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणीबाबत कार्यपद्धती:

१. इच्छुक व्यक्ती, शासकीय / खाजगी संस्था, कॉलेज, संशोधन विद्यार्थी यांच्याकडून प्राप्त होणाऱ्या नमुन्यांची माहिती प्रयोगशाळेने विहित नमुन्यात अर्ज (प्रपत्र -ब) स्वरूपात संबंधीतांकडून घ्यावी.

२. खाजगी पाणी नमुन्यांसाठी आवश्यक शुल्क आकारून त्याची पोहोच देण्यात यावी.

३. एक आठवड्याच्या कालावधीत प्राप्त झालेली रक्कम वरिष्ठ भूवैज्ञानिक कार्यालयातील लेखा शाखेकडे सुपूर्त करून पोहोच घ्यावी.

४. प्रयोगशाळेकडून खाजगी नमुने तपासणीसाठी प्राप्त झालेली एकरक्कमी रक्कम दरमहा विहित केलेल्या शासनाच्या खात्यात वरिष्ठ भूवैज्ञानिक कार्यालयातील लेखा शाखेने जमा करावी.

५. प्रयोगशाळेने तपासणी केलेल्या पाणी नमुन्यांच्या अहवाल प्रपत्र (क), प्रत्येक आठवड्याला संबंधीत वरिष्ठ भूवैज्ञानिक यांच्या स्वाक्षरीने तयार करण्यात यावा व संबंधीत व्यक्ती, शासकीय/ खाजगी संस्था, कॉलेज, संशोधन विद्यार्थी यांना पाठविण्यात/ देण्यात यावा.

५) संकेतस्थळावर नोंद:

प्राप्त फिल्ट्र टेस्ट किट्सची संख्या व किट्स द्वारे तपासणी केलेल्या खाजगी नमुन्यांची माहिती केंद्र शासनाच्या संकेतस्थळावर घेण्याची जबाबदारी संबंधीत प्रयोगशाळांची राहिल. तपासणीच्या नोदी संकेतस्थळावर घेतल्या जातील याबाबत जिल्हा स्तरावर वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, विभागीय स्तरावर प्रादेशिक उपसंचालक व राज्य स्तरावर उपसंचालक (जल विज्ञान प्रकल्प), संचालनालय, पुणे यांनी सनियंत्रण करावे.

६) माहिती, शिक्षण व संवाद अभियान:

खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणी बाबत सर्व ग्रामीण जनतेपर्यंत माहिती पोहोचविण्यासाठी त्याबाबत जनजागृती करणे अत्यंत महत्वाचे आहे. जिल्हा परिषद कार्यालयामध्ये असलेल्या पाणी गुणवत्ता कक्ष व माहिती, शिक्षण व संवाद सल्लागार यांनी समन्वयाने या विषयाबाबत जनजागृती करण्यात यावी. यामध्ये खालील मुद्द्यांचा अंतर्भाव करण्यात यावा.

१. पाणी गुणवत्ता प्रयोगशाळेबाबतची माहिती जिल्हा, तालुका व गावांतील महत्वाच्या ठिकाणी बोर्ड (Banner)/ जाहिरात फलक (flex) स्वरूपात दर्शविण्यात यावी. माहितीमध्ये प्रामुख्याने प्रयोगशाळेचे ठिकाण, संपर्क क्रमांक, प्रयोगशाळेत असलेल्या सुविधा व खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासण्यासाठी आकारण्यात येणारे दर याचा समवेश असावा.

२. खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासण्यासाठी आकारण्यात येणारे दर व प्रयोगशाळा याबाबत आकाशवाणी /इतर प्रसार माध्यमाद्वारे प्रसिद्धी करण्यात यावी.

३. पाणी गुणवत्ता विषयक करण्यात येणाऱ्या जनजागृती (IEC) चा खर्च जल जीवन मिशन अंतर्गत सहाय्य निधी अंतर्गत उपलब्ध तरतूदीतून भागविण्यात यावा.

४. सदर विषयाबाबत जनजागृती (IEC) परिणामस्वरूप खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासण्यामध्ये झालेली वाढ याचा त्रैमासिक अहवाल संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा यांनी शासनाकडे पाठविण्यात यावा.

७) एफ.टी.के. द्वारे खाजगी पाणी नमुने तपासण्यासाठी नागरिकांकडून प्राप्त होणारा प्रतिसाद, प्रत्यक्ष अंमलबजावणीची कार्यवाही याबाबत एक वर्षानंतर समग्र आढावा घेऊन त्याबाबतचा यथोचित प्रस्ताव भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेने शासनास सादर करावा.

८) निधी तरतुद व वितरण:

खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणीसाठी आवश्यक असलेले फिल्ट्र टेस्ट किट्स खरेदीसाठी आवश्यक निधी जल जीवन मिशन अंतर्गत पाणी गुणवत्ता सनियंत्रण व सर्वेक्षण कार्यक्रमाच्या २% निधीमधून खर्च करण्यात यावा.

सदरील प्रयोजनासाठीचा निधी मागणी क्र.वाय-२, लेखाशीर्ष २२१५ पाणी पुरवठा व स्वच्छता, १०२ ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम, ०२ जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने, (०२) (२९) राष्ट्रीय

ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम सहाय्यीकृत बाबी व पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षणासाठी अर्थसहाय (राज्य हिस्सा) (४० टक्के) यासाठी अनुदाने, ३१ सहाय्यक अनुदाने (वेतनेतर) (२२१५ ९९७१) आणि मागणी क्र.वाय-२, लेखाशीर्ष २२१५ पाणी पुरवठा व स्वच्छता, १०२ ग्रामीण पाणी पुरवठा कार्यक्रम, ०२ जिल्हा परिषदांना योजनांतर्गत अनुदाने, (०२) (३०) राष्ट्रीय ग्रामीण पेयजल कार्यक्रम सहाय्यीकृत बाबी व पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षणासाठी अर्थसहाय (केंद्र हिस्सा) (६० टक्के) यासाठी अनुदाने, ३१ सहाय्यक अनुदाने (वेतनेतर) (२२१५ ९९८९) या लेखाशीर्षाखाली जल जीवन मिशन अंतर्गत पाणी गुणवत्ता संनियंत्रण व सर्वेक्षण या घटकासाठी उपलब्ध तरतुदीतून भागविण्यात यावा.

सदरचा निधी पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभागाकडून राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन कार्यालयास PFMS प्रणाली द्वारे वितरीत करण्यात येणा-या निधीतून आवश्यक निधी भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणेस प्रदान करण्यात यावा .

९) तपासणी शुल्कापोटी निधी शासन जमा करणे:

खाजगी पाणी नमुने तपासणी शुल्काच्या माध्यमातून प्राप्त होणारा निधी मागणी क्रमांक वाय-८, ४४०२ मृदा व जल संधारण यावरील भांडवली खर्च ९०१, भांडवली लेखा व वजा वसूली (४४०२ ११९३) या लेखा शिर्षाखाली जमा करण्यात यावा.

१०) या आदेशामधील नमुद केलेले सुधारित दर दिनांक १ मार्च, २०२१ पासून लागू राहतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२१०२१२१७४९१५००२८ असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करुन काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

रा.म.गेंगजे

उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रत,

१. मा.राज्यपाल महोदयांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
२. मा.मुख्यमंत्री महोदयांचे सचिव, मुख्यमंत्री सचिवालय, मंत्रालय, मुंबई.
३. मा.मंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

४. मा.राज्यमंत्री, पाणी पुरवठा व स्वच्छता यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
५. प्रधान सचिव, नियोजन विभाग, मंत्रालय, मुंबई,
६. प्रधान सचिव, सार्वजनिक आरोग्य विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
७. संचालक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा, पुणे
८. अभियान संचालक, राज्य पाणी व स्वच्छता मिशन, बेलापूर, नवी मुंबई.
९. मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१०. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
११. जिल्हा आरोग्य अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१२. कार्यकारी अभियंता, ग्रामीण पाणी पुरवठा विभाग, जिल्हा परिषद (सर्व)
१३. जिल्हा कोषागार अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
१४. उपसचिव (कार्या.पापु-१२)यांचे स्वीय सहायक, पाणी पुरवठा व स्वच्छता विभाग, मंत्रालय, मुंबई
१५. अवर सचिव (व्यय-३) वित्त विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
१६. निवड नस्ती कार्या.पापु-१२

प्रपत्र - अ

खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने प्रयोगशाळेत तपासणीचे आकारावयाचे दर

(केंद्र शासनाचे पत्र क्र. WQ-११०२१/१/२०२०-WQ-Part (१) / २२०, दि. १९/११/२०२०)

Sr. No.	Parameter	Individual Rate	Package Rate (In Rupees)
१	Odour	१	५०
२	Colour	१	
३	pH	१	
४	Total Dissolved Solids	१	
५	Turbidity	५	
६	Total Alkalinity	२०	
७	Total Hardness	२०	
८	Residual Chlorine	१	
९	Chloride	५०	५०
१०	Sulphate	५०	५०
११	Iron	५०	५०
१२	Total Arsenic	१००	१००
१३	Fluoride	५०	५०
१४	Nitrate	५०	५०
१५	Total Coliform bacteria	१००	१००
१६	E.Coli or thermo tolerant coliform bacteria	१००	१००
	Total	६००	६००

प्रपत्र - ब

खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणीचा अर्जाचा नमुना

नाव :

पत्ता :

संपर्क क्र. :

इमेल:

तपासणी करावयाचा हेतू :

पाण्याचा स्रोत प्रकार:

स्रोताचे ठिकाण:

स्रोतांचा वापर:

तपासणी करावयाचे घटक:

स्रोतांचा नमुना गोळा केल्याची तारीख व वेळ:

अर्जदाराची नाव व सही (दिनांकासह)

प्रपत्र - क

खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणी अहवाल

प्रति,

शासकीय / सहकारी/ खाजगी संस्था/ शैक्षणिक संस्था/ शाळा/महाविद्यालये, संशोधन विद्यार्थी व ग्रामीण भागातील व्यक्ती इ.

विषय : खाजगी तत्वावरील पाणी नमुने तपासणी अहवाल

संदर्भ :

वरील संदर्भीय आपल्या अर्जानुसार, पाणी नमुने तपासणी अहवाल खालीलप्रमाणे आहे.

रासायनिक फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे करण्यात आलेली तपासणी -

अ.क्र.	Parameter	घटक	परिणाम योग्य / अयोग्य
१	pH	सामू	
२	Conductivity/ Total Dissolved Solids (TDS)	कंडक्टिव्हिटी/ एकूण विरघळलेले क्षार	
३	Fluoride (F)	फ्लोराईड	
४	Nitrate (NO ₃)	नायट्रेट	
५	Iron (Fe)	लोह	

जैविक फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे करण्यात आलेली तपासणी : जैविक दृष्ट्या पाणी पिण्यास योग्य / अयोग्य

नाव व सही (वरिष्ठ भूवैज्ञानिक)

टीप :

१. सदर पाणी तपासणी अहवाल संबंधितांकडून प्राप्त झालेल्या पाणी नमुन्याच्या आधारे तपासणी करून देण्यात येत आहेत.
२. फिल्ड टेस्ट किट्स द्वारे तपासणीमध्ये अयोग्य आढळलेले घटकांची खात्री करणेसाठी प्रयोगशाळेमध्ये तपासणी करून घेण्यात यावी.